

Knjiga je suvremeno tehnički opremljena s bogatim slikovnim materijalom (bez paginacije!). Međutim, ona — kao i slični zbornici materijala pojedinih naučnih skupova s određenom temom — ima i već uobičajene nedostatke; sadržajno ne predstavlja cjelinu; prilično je heterogena; sastavljena od širokog spektra radova u kojima ima ponavljanja, a mjestimično i uopćenih razmatranja i ocjena o uvjetima rada i djelovanja NOP-a u okupiranom Beogradu što se često može odnositi na bilo koji okupirani grad. Dakako, taj zbornik radova nije mogao potpuno znanstveno obraditi sve one najrazličitije elemente i oblike otpora koji — uzeti zajedno — sačinjavaju NOP. Naravno za to su sami autori najmanje krivi jer su bili ograničeni i vremenom (na naučnom skupu) i prostorom (u knjizi), a — što je, možda, najvažnije — sadašnjim dometom istraživanja i historiografskim rezultatima prikaza fenomena NOP-a u jugoslavenskom okviru uopće. Usprkos svim tim nedostacima ipak — kako je već naglasio i izdavač edicije — prikazana će knjiga »predstavljati izvanredan priručnik za izučavanje najnovije istorije Beograda [...]«.

Narcisa Lengel-Krizman

INTERNATIONALE TAGUNG DER HISTORIKER DER ARBEITERBEWEGUNG (ITH) u Linzu

Radna zajednica za povijest radničkog pokreta (Arbeitsgemeinschaft für Geschichte der Arbeiterbewegung) u Austriji osnovana je 1957. godine. Prvi znanstveni skup ta je zajednica organizirala 1964. godine. Skup je bio posvećen 100-godišnjici Prve internacionale, a sudjelovali su na njemu historičari iz Poljske, Mađarske, Njemačke Demokratske Republike, Čehoslovačke i Jugoslavije. Naredno savjetovanje historičara radničkog pokreta održano je 1965. u Linzu, uoči 12. međunarodnog kongresa historičara u Beču. Organizatori tih dvaju skupova nisu u početku namjeravali organizirati stalna savjetovanja, ali sve veće zanimanje historičara ponukalo je organizatore da održe i 1966. godine znanstveni skup, na kojem je, na prijedlog većine sudionika, osnovana Međunarodna konferencija historičara radničkog pokreta sa sjedištem u Beču.

Ta konferencija predstavlja u organizacionom pogledu zajednicu povijesnih instituta i članova pojedinaca, s vlastitim statutom i izvršnim odborom. Organiziranje skupova, izdavanje publikacija i različite druge poslove obavlja dobrovoljno i besprijekorno nekoliko historičara, članova Radne zajednice za povijest radničkog pokreta i suradnika Dokumentacionog arhiva pokreta otpora (Dokumentationsarchiv der Widerstandsbewegung) u Beču.

Članovi Međunarodnog skupa historičara radničkog pokreta su pojedini povijesni instituti iz gotovo svih evropskih zemalja (osim Grčke, Portugala, Španjolske i Turske), pa i Japana, SAD i Kanade. Članovi te međunarodne organizacije su i neki instituti u Jugoslaviji, među njima Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu.

Održavanje savjetovanja, publiciranje referata i diskusija financiraju dijelom svojim doprinosima instituti-članovi, zaklade za unapređenje znanstvenog rada, Radnička komora grada Linza i druge znanstvene institucije. Istodobno sa znan-

stvenim savjetovanjem održavaju se i redovne godišnje skupštine, na kojima se, uz osvrt na prošlogodišnji rad, utvrđuje i radni program za narednu godinu. Predložene teme obično se odnose na određenu problematiku iz razvoja radničkog pokreta u stanovitom vremenskom razdoblju. Sudionicima je tako omogućeno da s različitih aspekata pristupe obradi te problematike i u odnosu na područja istraživanja u pojedinim zemljama, pa se time dobiva uvid u određene etape razvoja radničkog pokreta u više zemalja.

Međunarodni znanstveni skup, osmi po redu, održan je u 1972. godini, od 12. do 17. rujna u Linzu. Program ovogodišnjeg skupa bio je ovakav:

Prva glavna tema: Stanovište međunarodnoga radničkog pokreta prema imperijalizmu i militarizmu između kongresa u Stuttgartu i Baselu (1907—1912).

Druga glavna tema: Komparativne teme iz povijesti radničkog pokreta u tome razdoblju.

Stanovište međunarodnoga radničkog pokreta prema imperijalizmu i militarizmu obradilo je više autora u referatima, a mnogi sudionici iznijeli su svoja mišljenja u diskusiji. U nizu izlaganja, koja su se odnosila na političke probleme kapitalizma u njegovoj monopolističkoj fazi i stanovište socijalne demokracije prema tim problemima, nailazimo na mnoge zajedničke konstatacije referenata. Te ocjene odnose se prije svega na zakašnjelo reagiranje socijalne demokracije na ratnu opasnost i sukobe između država u zapadnoj i srednjoj Evropi. Proturatna agitacija socijalne demokracije (u međunarodnim razmjerima) dostigla je vrhunac u godinama 1907—1912, pa su sudionici kongresa u Baselu čak smatrali da je Druga internacionala tako jaka da se nijedna sila neće usuditi da započne rat. Socijalna demokracija polazila je sa stajališta da će se imperijalistički rat, ukoliko uopće izbije, pretvoriti u socijalnu revoluciju, pa je stoga strah od revolucije i pobjede socijalne demokracije najbolja garancija za mir u svijetu. Odnos vodećih socijaldemokratskih stranaka i njihovih predstavnika u Drugoj internacionali bio je također predmet raspravljanja. Socijaldemokratske stranke industrijski razvijenih zemalja, odnosno njihovi predstavnici obično se nisu obazirali na mišljenja predstavnika manjih naroda, odnosno zemalja. Često se njihova gledišta nisu ni puno razlikovala od službenih stavova one velesile čiji su građani bili ti socijaldemokrati. Sve veće približavanje dijela socijalne demokracije građanskim miroljubivim nazorima izazvalo je doduše oštre proteste radikalnijih članova, no većina je ipak vodila više računa o unutrašnjoj politici svojih zemalja nego o postojećoj ratnoj opasnosti. Spoznaja karaktera imperijalističkog rata dovela je do niza teoretskih rasprava i rezolucija, ali ne do konkretnih akcija što bi u datom trenutku moglo dovesti do mobiliziranja narodnih masa. Zakašnjelo i nedovoljno konstruktivno reagiranje socijaldemokrata i njihova politika čekanja doveli su do toga da ih je drugi svjetski rat iznenadio, a narodne su mase bespomoćno stajale nasuprot međunarodnim sukobima.¹

¹ Klein, F. (Berlin) A. Laschitzka (Berlin) B. Radlak, (Varšava) F. Tych (Varšava): Die Stellung der internationalen Arbeiterbewegung zu Militarismus und Imperialismus zwischen den Kongressen in Stuttgart und Basel (1907—1912).

Masao Nishikawa (Sveučilište Tokio) The Debates on the Question of War at the Congress of the Second International 1907—1912.

Hans-Josef Steinberg (Bremen): Die Stellung der internationalen Arbeiterbewegung zu Militarismus und Imperialismus zwischen den Kongressen in Stuttgart und Basel (1907—1912) unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Sozialdemokratie.

O tome problemu prezentiran je i niz kraćih saopćenja i nadopuna u diskusiji, prije svega s aspekta socijalnih demokracija u pojedinim zemljama Evrope.² Za drugu temu sudionici su pripremili više referata o različitim problemima, pa ćemo spomenuti neke od njih.

Austromarksizam kao specifičnu historijsku pojavu u teoriji i praksi prisutnima su prezentirali neki sudionici skupa iz Austrije. Dva tematski srodna referata, koji se sadržajno međusobno nadopunjuju, odnose se na osnovne stavove austromarksističkih teoretičara i na njihovo stanovište prema imperijalizmu.

U izlaganjima o austromarksizmu kao teoriji iznesene su osnovne karakteristike toga idejnog strujanja. (Porijeklo pojma »austromarksizam«, njegovi glavni predstavnici, njihovi stavovi, zajednički i suprotni, austromarksizam kao politički pokret i njegov odnos prema rukovodstvu stranke.)³

Stav austrijskih socijaldemokrata, posebno Otta Bauera, prema imperijalizmu predmet je razmatranja drugog referata. U tome referatu ukratko su izneseni i neki problemi, koji se odnose na južnoslavenske zemlje, a dolaze posebno do izražaja upravo u Bauerovim razmatranjima. Neizdiferenciranost gledišta rukovodstva austrijske socijalne demokracije prema vanjskopolićkim problemima nailazila je kod pojedinca na zahtjeve da ono odredi sasvim jasno stanovište spram politike na Balkanu. Svjestan da se zaoštava politička situacija u jugoistoćnom dijelu Evrope, Bauer je već na početku 1908. konstatirao da će se na Balkanu odlučiti hoće li se održati mir ili ne. Stoga je i zahtijevao da socijalna demokracija odredi sasvim jasno stanovište spram politike na Balkanu. Rukovodstvo stranke doduše nije moglo sasvim ignorirati akutne političke probleme, ali se pokušavalo distancirati od pitanja s motivacijom da Austrija nema što tražiti na Balkanu. Propovijedanje politike mira, nedovoljno izraženo stanovište prema imperijalističkoj ekspanziji velesila i taktika čekanja daljnjeg razvoja političkih zbivanja, osnovna su obilježja djelatnosti stranke.⁴

Ti stavovi austrijske socijalne demokracije nisu mogli zadovoljiti socijaldemokrate u južnoslavenskim pokrajinama Monarhije. Reagiranje socijaldemokrata iz Slovenije, Hrvatske i Slavonije na aneksiju Bosne i Hercegovine i poduzimanje akcija za rješenje južnoslavenskog problema prikazano je u referatima suradnika Instituta za povijest radnićkog pokreta iz Ljubljane i Zagreba.

Rasprave kongresa Druge internacionale, rezolucije protiv militarizma, teoretske rasprave austromarksista i neodlućnost vodstva austrijske socijalne demokracije, prisilili su južnoslavenske socijaldemokrate da sami traže rješenje tog problema. To se prije svega odnosi na rješenje nacionalnog pitanja, koje je poslije aneksije Bosne i Hercegovine postalo akutno za južnoslavenske narode u Monarhiji i izvan nje.

² Uz zanimljiva izlaganja o stavovima socijalnih demokracija u pojedinim zemljama Evrope, moramo spomenuti i referat koji se odnosi na stajalište radnićkog pokreta prema militarizmu u Kanadi, što predstavlja za mnoge historičare nepoznato područje istraživanja: *Ivan Avakumović* (Sveučilište Vancouver), *Die Stellung der kanadischen Arbeiterbewegung zum Militarismus und Imperialismus zwischen den Kongressen von Stuttgart und Basel*.

³ *Norbert Leser* (Salzburg), *Der Austromarxismus als Strömung der marxistischen Zentrums*.

⁴ *Helmut Konrad* und *Gerhard Botz* (Linz), *Die Stellungnahmen Otto Bauers und anderer österreichischer Sozialdemokraten zum Imperialismus vor dem Ersten Weltkrieg*.

Uz neke uvodne napomene o razvoju nacionalnog pitanja u Sloveniji, Hrvatskoj i Slavoniji, u oba referata posvećena je posebna pažnja nastojanjima za rješavanje toga problema u razdoblju od aneksije do prvoga balkanskog rata, tj. onoj fazi rješavanja južnoslavenskog problema, kada su socijaldemokrati u Sloveniji, Hrvatskoj i Slavoniji vjerovali u mogućnost rješavanja toga problema u okviru Morarhije.⁵

U radnom programu skupa nalazimo na obradu još jednog problema, koji predstavlja važnu komponentu razvoja socijaldemokratskog pokreta, naime masovnih pokreta u godinama prije prvoga svjetskog rata. U toj grupi referata treba istaknuti dvije komparativne studije o štrajkaškim pokretima u industrijski razvijenim zemljama Evrope, u SAD i u Kanadi. Na osnovi uspoređivanja broja štrajkaša i trajanja štrajkova, autori su došli do veoma zanimljivih rezultata o sličnosti pokreta u nizu zemalja. Tu podudarnost u pokretima radništva u nizu zemalja autori obrazlažu time što je u godinama prije prvoga svjetskog rata položaj radništva u ekonomskom i političkom pogledu u državama sjeverne, srednje i zapadne Evrope bio gotovo jednak. Tražeći osnovna ekonomska i politička prava, radnički pokret sam je sebe smatrao revolucionarnim, a revolucionarne su bile jedino mase. U vodstvima pokreta bili su samo ideolozi, koji su ubrzo završili svoje borbene akcije čim su sami mogli sudjelovati u političkom životu zemlje, dok je štrajk bio i ostao glavni oblik borbe radničke klase.⁶

Potvrdu tim studijama pruža i izlaganje o masovnim pokretima u Austriji, od 1909. do 1912. Vodstvo socijalne demokracije, do izvojevanja općeg prava glasa (1906), forsiralo je masovne akcije radništva. Sve veći porast masovnih protesta zbog skupoće (1909—1911) i ratne opasnosti, odnosno militarizma (1911—1912), zabrinjavao je vodstvo socijalne demokracije, jer se ona orijentirala na parlamentarnu borbu, a intenzitet masovnih pokreta pojačavao se. Vodstvo nije u svojim reformističkim intencijama moglo uskladiti zahtjeve masa sa svojom politikom, pa je sve više gubilo kontakt s masama i zaobilazilo rješavanje problema koje su donosili masovni pokreti. Nedovoljno poznavanje imperijalizma i potcjenjivanje ratne opasnosti od vodstva socijalne demokracije dovelo je do razočaranja i sve veće pasivnosti narodnih masa uoči prvoga svjetskog rata.⁷

U ovoj hrvatskoj bilješki prikazani su samo neki osnovni problemi o kojima je raspravljao znanstveni skup. Referati nisu obrađeni pojedinačno jer će biti objavljeni zajedno s diskusijama i širim obrazloženjima autora, pa će se tek tada moći sagledati spomenuta problematika u cjelini.

Cvetka Knapič-Krhen

⁵ Janko Prunk — Franc Rozman (Ljubljana): Die Stellungnahme der JSDS zur nationalen Frage in den Jahren 1900—1914. Cvetka Knapič-Krhen (Zagreb), Einige Bemerkungen zur Entwicklung der südslawischen Frage bei den Sozialdemokraten in Kroatien und Slawonien.

⁶ Edward Shorter (Toronto) — Charles Tilly (Michigan), Internationale Unterschiede in der Streikbewegung. P. N. Stearns (Piscataway), Strike Movements in 1912: a comparative assessment.

⁷ Herbert Steiner (Beč), Über die Massenkämpfe in Österreich.